

Ibn Haldun i povijesna znanost

Saeid Abedpour

Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo

Sažetak

U ovom radu tretirat će se Ibn Haldunovo stajalište o povijesnoj znanosti. Ibn Haldun, andalusko-tuniski mislilac (1332–1406) jedan je od najznamenitijih mislilaca u povijesti i utemeljitelj savremene sociologije. Ibn Haldun u uvodu svoga djela *Ketāb al-'abar*, tj. *Događaji* po prvi put pristupio je kritičkoj analizi povijesti i društva. Njegovi znanstveni napori rezultirali su redefiniranjem povijesne znanosti i utemeljenjem sociološke znanosti. Ibn Haldun je ulagao velike napore da prevaziđe bezizlaznu intelektualno-filozofsku poziciju u kojoj se našla islamska civilizacija, te da uspostavi novu tradiciju u historiografiji i izučavanju društvenih zajednica. Međutim, njegova misao nije ponudila znanstveno rješenje izlaska iz bezizlaza filozofske krize muslimanskih društava, a potom je na sebe skrenula pažnju zapadnih mislilaca. Uprkos tome što je detektirao problem u razumijevanju povijesti, Ibn Haldun nije uspio izići iz misaone tradicije muslimanskih društava.

Ključne riječi: povijest, islamska civilizacija, kritika, filozofija povijesti

U posljednjih nekoliko decenija veoma je poraslo interesiranje za Ibn Halduna. Ibn Haldunova *Mokaddama* postala je pravi intelektualni izazov, budući da daje duboku analizu povijesnih promjena kao i tretira povijesnu znanost. Ibn Haldun, koji je prije više

od 600 god. živio u Egiptu, elaborira uzroke muslimanske dekadencije, otvarajući put kritičkoj misli u sferi povijesne znanosti i sociologije.

Abdurahman je došao na svijet ramazana 732. g. po H. u Tunisu, u muslimanskoj porodici porijeklom iz Andalusa. Porijeklo njegovih predaka seže do nekog jemenskog plemena koje se nastanilo u centralnom dijelu južne arabljanske obale i koje je steklo glasovitost po iskazivanju podrške Umejadima. Pleme je zajedno s muslimanskom vojskom Jemena došlo na teritoriju Španije, da bi se sredinom VII st. po H. / XIII. st., tj. jedno stoljeće prije Ibn Haldunova rođenja, preselilo u Tunis. Ibn Haldun i njegova porodica slijedili su malikijski mezheb. Ibn Haldun je odrastao s ovakvim kulturnim kapitalom i od najranije mladosti živio životom ispunjenim političkim previranjima, uspijevajući da obavlja različite odgovorne političke dužnosti. Zbog učešća u uroti uperenoj protiv vlasti uhapšen je i zatvoren. Nakon što su ga pustili iz zatvora ponovo se politički aktivirao. U periodu od 1374. do 1378. izolirao se u tvrđavi „Ibn Salame“, gdje je i napisao djelo *Mokaddame* (Prolegomena). Potom se vratio u Tunis, a odatle u Egipat, gdje je postavljen za Vrhovnoga kadiju (*Qāzī al-qozāt*) malikijskoga mezheba. Prilikom opsade Damaska pregovarao je s princom Timurom i uspio je za sebe i nekolicinu prijatelja isposlovati dokument kojim mu se garantira sigurnost te se vratio u Egipat. Navodi se da je do 808. g. po H. / 1406. živio u Kairu, u kojem je i preminuo. Tokom svojih mnogobrojnih putovanja Ibn Haldun je stekao brojna saznanja i informacije. On je bio historiograf, političar, filozof i književnik te u svojoj *Mokaddami*, uvodu za djelo *Ketāb al-'abar*, koje je zapravo uvod za povijesnu perspektivu i historiografiju, promovirao je svoju originalno duboku i vizionarsku misao. Taj njegov uvod napisan za djelo iz povijesti toliko je važan da se proučava kao zasebno djelo pod nazivom *Mokaddama*. Tematika koju tretira *Mokaddama* prevazilazi povijesne okvire u kojima je nastala. Jedno od pitanja jeste kako spojiti misaone aspekte Ibn Halduna s povijesnom znanošću. Većina djela koja se bave povijesnim stajalištima Ibn Halduna ograničavaju se na filozofske aspekte ovih stajališta, odnosno na filozofiju povijesti, dok Ibn Haldun povijest posmatra na dvije ravni: nekada je motri okom epistemologa, odnosno filozofa znanosti, a nekada okom metodologa. O kojem god se motrištu radilo, ono prezentira osobito promišljanje o povijesti znanosti koje se može zasebno tretirati. Ibn Haldunovo motrenje povijesti kao filozofa povijesti ne može se ograničiti samo na teorijsku filozofiju, zanemarujući pritom kritičku filozofiju, odnosno

filozofiju povijesne znanosti. Njegov novi, dotada nezabilježen pogled na povijest kao na jednu zasebnu znanost, definiranje ove znanosti, naznačavanje njenih odlika i analiziranje njezina odnosa s drugim znanostima, svrstava Ibn Haldunovo djelo među najznačajnija epistemološka istraživanja u sferi povijesti.

Ibn Haldunova misao o povijesti (kao o jednoj znanosti) može se posmatrati kroz dva temeljna pogleda: prvi je da Ibn Haldun na povijest motri pogledom jednog epistemologa ili filozofa znanosti, a drugi da o povijesti govori jezikom metodologa. U svakom od ovih stajališta predstavljena je specifična misao o znanosti povijesti koja može biti predmetom zasebne analize. Ibn Haldunov pogled na povijest s aspekta jednog filozofa povijesti ne može se ograničiti samo na filozofsko teoretiziranje o povijesti već taj pogled u sebe uključuje i kritičku filozofiju ili filozofiju povijesne znanosti. Ibn Haldun s aspekta jednog metodologa, zrelog stajališta, kritizira historiografski metod, pobrajajući sve njegove manjkavosti i neispravnosti. Kada zakorači u sferu spoznajnog detektiranja ovih manjkavosti, on daje takvu analizu koja uzima u obzir psihologiju povijesti, što predstavlja još jedan neistraženi aspekt njegove misli.

Ibn Haldun pridaje važnost ulozi društvenih struktura u povijesnim promjenama. Pitanje suštine društveno-povijesnih promjena Ibn Haldun tretira baveći se uzrocima dekadencije. Po njegovu mišljenju, povijest je unikatan fenomen neponovljivih iskustava. Povijest nije predaja o događanjima nego motrenje uzroka promjena u društvima. Povijest se treba motriti kao nezavisna znanost s vlastitim identitetom. Povijest predstavlja jedan trak mudrosti i stoga je treba tretirati kao znanost. Najveća korist od povijesti jeste njezina poučnost. Povijest nas upoznaje sa životima ljudi, društvenih zajednica te načinom njihova napredovanja ili dekadencije. Povijesni fenomeni i događaji mogu se izučavati na dvije različite, ali istodobno povezane ravni: egzoterijskoj i ezoterijskoj. Povijest jeste promjena i u cilju razumijevanja promjene treba pristupiti povijesnoj kritici. Ibn Haldun prati „točak povijesnih promjena“. Svako povijesno razdoblje predstavlja transformaciju društava iz jednog u drugo stanje. Ovo stanje ne počinje od „nule“ nego je utemeljeno na civilizacijskom naslijeđu prošlosti. Ibn Haldun također je bio u stegama dvije tradicije, šerijatsko-teološke, i ulagao je napore u filozofskom racionaliziranju u cilju razumijevanja povijesti. Ibn Haldunovi napori u percipiranju razumijevanja povijesti sadrže

proturiječnost. On, slijedeći šerijatsku tradiciju, primjenu racionalnih znanosti, tj. filozofije, smatra beskorisnom po muslimane, dok zastupa stajalište o izučavanju dekadencije i stagnacije društava.

Ibn Haldun je dao lekciju povijesti (Rosenthal, str. 56). Za uspomenu je iza sebe ostavio važno povijesno djelo i po prvi put sa znanstvenog aspekta promotrio ovaj segment humanističkih istraživanja. Moglo bi se utvrditi da je Ibn Haldun definirao povijest i proučavao je metodom koji je u cijelosti kompatibilan s današnjim metodom proučavanja povijesti (Lacoste, str. 223–225). Premda, kako podsjeća Mohsin Mahdi, *Mokaddama* sadrži i povijest povijesne misli, ona se u principu odnosi na povijesnu misao. Ako je Tukidid bio inovator povijesti, Ibn Haldun ju je predstavio u formi jedne znanosti. I na taj je način sebi priskrbio titulu znamenitog utemeljitelja povijesne znanosti... (M. Talbi, str. 830).

Nakon 19. i 20. st., kada su se na Zapadu znanosti razdijelile na različite ogranke, pojavio se znatan broj novih znanstvenih ogranaka. Na tragu toga, i u sferi humanističkih znanosti povijest i sociologija odvojile su se kao zasebne znanosti i ljubitelji ovih dviju znanosti ulagali su napore u potvrdi njihova identiteta. U tom smislu, među samim povjesničarima javile su se dvije tendencije: prva je bila tradicionalna i smatrala je jalovim ulaganje napora u podizanju povijesti na nivo jedne zasebne znanosti; druga koja je nastojala povijesti osigurati superiorniju i čvršću poziciju i koja je branila stajalište o povijesti kao zasebnoj znanosti. Tako su sljedbenici pozitivizma prirodne znanosti smatrali jedinim izvorom znanja te shodno tome ni povijest nisu ubrajali u znanstvene aktivnosti. S druge strane, neki filozofi idealističkog pravca koji su posjedovali historiografsko iskustvo smatrali su da i povijest spada u red prirodnih znanosti stoga što predstavlja nezavisni ogranak znanosti, što aktualizira specifičnu tematiku i što se ne može transformirati u neku drugu znanost. Kako smatra Collingwood, očitovanje povijesti kao jednog neovisnog ogranka jedno je od obilježja intelektualnog života savremenog doba (Walsch, str. 105–106).

Oni koji povijest izgone iz znanstvenog kruga upoređivali su je s prirodnim znanostima i „presudili“ da povijest ne posjeduje svojstva ovih znanosti. Pristalice teorije o povijesti kao znanosti na osnovu istog poređenja nastoje povijesti priskrbiti karakteristike prirodne znanosti. Prva skupina smatra da je veza povijesti s fragmentarnim i pojedinačnim događajima suprotna principu uopćavanja u prirodnim znanostima. Oni se akcentiraju na to da obilježje neponovljivosti koje

je bit povijesnih događaja predstavlja zapreku u njihovu ozbiljenju iskustvenosti i u dosezanju uopćenih zakona.

Ibn Haldun s aspekta jednog metodologa kritizira historiografski metod, pobrajajući njegove manjkavosti i netačnosti. Kada zakorači u „dolinu“ spoznaje ovih manjkavosti, on daje svojevrstnu analizu koja zahvaća psihologiju povijesti, što zapravo govori o još jednom novom i nepoznatom aspektu Ibn Haldunove misli.

Ibn Haldun kaže:

„Povijest je jedna od uobičajenih nauka svih naroda i rasa. Zbog nje se ide na putovanja. Prema povijesnim spoznajama gaje sklonost sasvim obični ljudi, ali i vladari i velikani iskazuju također interesiranje prema povijesti. U njenom razumijevanju u istoj su ravni učeni i oni koji to nisu, jer izvanjski posmatrana povijest nije drugo do vijest o ranijim događajima i narodima, o protoku ranijih vijekova. Njome se ukrašavaju pripovijedanja; iz nje se navode primjeri. Međutim, suština povijesti jeste promišljanje i istraživanje događaja i njihova ishodišta te temeljito i precizno analiziranje uzrokâ povijesnih dešavanja. To je znanost o načinu, povodima i stvarnim uzrocima događaja [...]“ (Abdoraĥman ibn Haldun, I, str. 2).

Razlika između formalnog i suštinskog posmatranja povijesti za Ibn Halduna je upravo razlika koja se javlja u pučkom i znanstvenom interpretiranju povijesti. Ibn Haldun na povijest u njezinu uopćenom značenju gleda kao na spoznaju i obaviještenost, dok kasnije, pobrajajući njezine karakteristike i metode, jasno stavlja do znanja da nema za cilj tek uopćenu spoznaju povijesti već znanost u njezinu specifičnome značenju.

Koje su to razlike između formalne i suštinske povijesti i na koji način ove razlike mogu predstavljati konstruktivan element u odbrani povijesne znanosti?

O suštini povijesti Ibn Haldun kaže:

„Trebâ znati da je suština povijesti davanje vijesti o ljudskoj zajednici, odnosno o zajednici svijeta i o kvalitetama koje pogađaju prirodu ove zajednice, kao što su surovost, suživot, tendencije, te oblici osvajačkih pohoda, dominiranje jedne skupine nad drugom, kao i ono što ove

tendencije i dominacije produciraju (kao: uspostava monarhije i vlade i njihove razine), te ono što ljudski rod stekne ulaganjem vlastitih napora (kao profesije, egzistencija, znanosti, umjetnosti), kao i drugi običaji i situacije koje nastaju kao produkt ove zajednice“ (Abdoraḥman ibn Ḥaldun, I, str. 51–52).

Značenje povijesti

U koju znanstvenu skupinu svrstati povijest s epistemološkog stanovišta? Prema tradicionalnoj klasifikaciji, znanosti se dijele na racionalne i tradirane i povijest se obično svrstava u red tradiranih znanosti. Ovaj intelektualni postupak, kada je o povijesti riječ, započeo je s tradicijom islamske historiografije kada su povjesničari u svojim djelima počeli prenositi Poslanikove, alejhisselam, vijesti i predaje – bez ikakvog oduzimanja ili dodavanja – kako ne bi narušili njihovu svetost, kao i riječi religijskih prvaka. Moglo bi se kazati da je jedan od najpozvanijih predstavnika tradicionalnog i tradiranog historiografskog pravca u islamu Mohammad ibn Džarir Tabari (225–311. po H. / 839–923.) koji je u svojoj *Povijesti* zabilježio gotovo sve vijesti bez ikakve kritičke analize, nastojeći da „pomiri“ i različite skupine vijesti. Rozental smatra da je Tabari prvi primijenio hronologiju u bilježenju povijesti i doveo je do savršenstva.

Još jedan povjesničar Ebul-Hasan Mas’udi (preminuo 346. po H. / 957.) sasvim ispravno piše da historiografija kod muslimanskih učenjaka predstavlja prenošenje stvarnih informacija (vijest – *xabar*), a ne teorijsko istraživanje (polemiku i teoretiziranje) i sam se smatra tek sakupljačem (*ḡāmeʿ*) vijesti i informacija. Ovakav oblik historiografije bez ikakvih metodoloških promjena nastavio se i u kasnijim vijekovima. Naravno, istaknuti povjesničari poput Mas’udija i Ibn Miskevejsa (preminuo 421. po H. / 1030.) na povijest i historiografiju gledali su u svjetlu drugačijeg metoda, ali nikada nisu uspjeli u tradicionalne dominantne historiografske tokove unijeti temeljne promjene.

Najistaknutiji lik među malim brojem povjesničara koji su iskazali neslaganje s tradicionalnim historiografskim metodom bio je Ibn Ḥaldun. On smatra da je povijest znanost o kvalitetama povijesnih dešavanja te stvarnim uzrocima i povodima tih zbivanja, što je razlog da povijest istječe iz filozofije i da se ubraja u skupinu ovih znanosti.

Ovakva interpretacija rezultirat će time da će se povijest čudnovato distancirati od svoje tradicionalne i tradirane forme. Ibn Haldun filozofiju smatra izvorishtëm povijesti i tako određuje njezine dvije karakteristike. Prva je specifičnost filozofije po njezinoj biti; tj. cjelovito motrenje. Ovo je elementarna značajka Ibn Haldunove misli. Prema njegovom mišljenju posao povijesničara zahvaća sve društvene perspektive ljudskoga djelovanja: politička, ekonomska i kulturna pitanja (Mokaddama, str. 2). Ibn Haldun smatra da je povijesno zbivanje u osnovi društveno zbivanje: stoga treba biti objašnjeno u jednom širem kontekstu koji uključuje različite aspekte, a vremenski kontinuitet povezan je s općim promjenama u društvu. Povijesni događaji međusobno su povezani po horizontalnoj i vertikalnoj ravni te objašnjavanje jednog događaja znači njegovo smještanje u skupinu „nebrojenih svjedočanstava i argumenata koji su u stalnoj promjeni.“ Na taj način povijesni događaji sadrže karakteristiku dualiteta: vremensku individualnost i društveni aspekt.

Ibn Haldun je smatrao da se metod velikog povijesničara ogleda u tome da podvrgne istraživanju čovjekovu prirodu i zajednicu, a upravo to istraživanje vodi ga k otkrivanju i stvaranju nove znanosti o društvu (*‘omrān*). Cilj nove znanosti, tj. istraživanje suštine, povodâ i uzrokâ ljudske zajednice jeste da objelodani unutarne aspekte izvanjskih povijesnih zbivanja. Prema mišljenju Ibn Halduna, povijest i znanost o društvu razmatraju dva aspekta jednog zbivanja. Povijest objašnjava izvanjska događanja a znanost o društvu otkriva nam prirodu, povode i uzroke tih zbivanja. Rezultat ovoga jeste da su znanost o društvu i povijest, u ovom suženom značenju, povezani na tri načina:

1. na osnovu redoslijeda da svijest stječe znanje znanost o društvu dolazi nakon povijesti; ova znanost promišlja o izvanjskim povijesnim zbivanjima i objašnjava ih, dok povijesničar može objasniti događaje bez toga da posjeduje bilo kakva saznanja o njihovoj suštini i uzrocima;
2. kada se radi o historiografiji, i povijest i znanost o društvu trebaju biti blisko povezane;
3. na osnovu egzistencijalnog redoslijeda cilj znanosti o društvu dolazi prije povjesnog cilja. Uzroci su ti koji „porađaju“ povijesna zbivanja, a upravo ta zbivanja oblikuju osnovu.

Povijesti je potrebno da se potpomogne dvjema znanostima: jedna je znanost o društvu koja tretira prirodu povijesnih zbivanja, a druga je znanost *el-Džehru vet-ta'dīlu* koja predstavlja jednu od hadiskih znanosti koja tretira znanje, motive i sve ostalo vezano za prenosioca hadisa s ciljem prihvatanja ili odbacivanja hadisa koji prenosi nauka o društvu, te uzimajući u obzir njene „produkte“, predstavlja osnovno sredstvo za povijest. Ibn Haldun, nakon što potvrđuje nužnost znanosti o društvu u razumijevanju povijesti, te nakon navođenja stvarnih i konkretnih primjera, ističe da se niko od ranijih povijesničara nije koristio ovom znanošću.

Ibn Haldun prije nego se upušta u razmatranje „znanosti o društvu“ (*omrān*) u uvodu *Mokaddame* analizira osnovna pitanja o povijesti. Ova pitanja, osim što objašnjavaju odnos između znanosti o društvu i povijesti, također govore i o Ibn Haldunovu gledanju na povijest. Ibn Haldun ukazuje da je povijest znanost koja cirkulira među svim narodima i da je podjednako predmetom pažnje i interesiranja, kako puka, tako i odličnika, te da sadrži dva aspekta: vanjski i unutarnji. Ovo Ibn Haldunovo razmatranje predstavlja uvod za objašnjavanje društva stoga što, po njegovu mišljenju, povijest i ranija povijesna zbivanja jesu predmetom znanosti o društvu i u kontekstu ovoga spoja između povijesti i društva povijest je ta koja iscertava konture, ali tematika se treba proširiti i izaći izvan čisto političke ravni uzimajući u obzir i društveni život kao i raznovrsne aspekte toga života.

Kritika tradicionalne historiografije

Kritički metod, kada se radi o povijesti, bit je metoda povijesnog istraživanja kod metodičara savremenog doba, i moglo bi se kazati bit svakog povijesnog metoda. Ibn Haldun insistira upravo na ovome kritičkom metodu te njegov rad nije daleko od ovoga stajališta. On podsjeća na nužnost zauzimanja jedne temeljne pozicije, odnosno jedne kritičke pozicije. To predstavlja kontinuitet njegova pozicioniranja u odnosu na svaku vrstu spoznaje i zapravo govori o kriterijima te spoznaje (Nasar, str. 150). Na meti Ibn Haldunove kritike bile su najvažnije ličnosti društva, tj. povijesničari, šerijatski pravници (*fakīhān*) i komentatori (*mufessirān*). Ibn Haldun, kada kritički govori o pravnicima, ne plaši se njihove oštroumnosti i neke njihove stavove i sudove eksplicitno podvrgava kritici, pozivajući se na ono što se može potvrditi realnim

činjenicama. Kritička misao, smatra Ibn Haldun, izvor je svake historioografske metode i jedino oslanjajući se na nju može se manje-više spoznati realnost proteklih vremena. Svaka povijest uzima u obzir spoznaju čovjekova kretanja. Osim svakovrsnih interpretiranja suštine ili značenja ovog kretanja bilo bi nužno uzeti u obzir i individualno pamćenje u cilju razumijevanja i spoznavanja ovog kretanja. Međutim, povjesničar se ovim nikako ne smije zadovoljiti. On od samoga početka mora kritički posmatrati na svjedočenja, sjećanja, prošle događaje te ostale dokumente. Nužnost svega ovoga ogleda se i u Ibn Haldunovoj svijesti. On smatra da u cilju pravilnog razumijevanja povijesnih činjenica povjesničar mora imati kritičku svijest, temeljitost i spremnost za analizu forme i sadržaja svakog svjedočenja (Ibid., str. 100). Prvi Ibn Haldunovi napori bili su usmjereni na poziciju i metode onih čiji duh nije korespondirao s realnošću, što predstavlja osnovu svake znanosti. Produkt ove kritike bilo je uspostavljanje novog znanstvenog metoda. Ono čemu je, zapravo, Ibn Haldun težio, kritizirajući prethodnike, jeste utemeljenje jedne potpune znanosti koja bi bila dokumentirana i na objektivnoj i na subjektivnoj ravni. Ibn Haldun se prije svega obrušava na slijepo oponašanje koje smatra jednom od najpogubnijih štetâ koje se nanose kritičkoj metodi (*Mokaddama*, str. 3):

„Veliki povjesničari islama, generalno uzev, sakupljali su vijesti iz prošlih vremenâ i bilježili ih na stranicama povijesti za sjećanje. Sitne duše, pak, ove vijesti protkale su neistinitim prevarama, stvarajući vlastitu predodžbu ili su čak pribjegli falsificiranju povijesti, u čemu su ih slijedile potonje generacije i onako kako su te vijesti čuli, tako su ih nama ostavili, pri tome ne vodeći računa o uzrocima povijesnih zbivanja i kontekstu u kojem su se dešavala i ne distancirajući se od besmislenih i apsurdnih vijesti. Stoga je metod istraživanja obezvrijeđen, zamarajući i pogrešan. Oni su u povijest unijeli toliko vlastitih nagađanja kao da su sami sudionici vijesti koje prenose. Oponašanje je zahvatilo svaku poru čovjekova bića, a veoma se raširilo i poprište ‘parazitizma’ u znanostima. Neznanje kod ljudi postalo je poput otrova.“ (*Mokaddama*, str. 3).

Naravno, Ibn Haldunu je posve jasno zašto su povjesničari zapali u ovakve pogreške. U uvodu *Mokaddame* on nabraja vrline povijesti te teškoće i zapreke koje stoje na putu dosezanja ovog plemenitog cilja, odnosno ističe koristi ove znanosti. Pri tome potcrtava razliku između

čistog slijeđenja i kritičkog istraživanja jer je zadatak povjesničara kritičko istraživanje o znanstvenim principima, o normama politike, o suštini kulture te kompariranje pozicija i kontekstualnih sličnosti odnosno razlikâ. Kritičko istraživanje u sebe uključuje razbor, filozofiju, znanje, odnosno slijeđenje suštine stvari. Ibn Haldun ovdje ulaže napore da prodre u principe i metode povijesne znanosti, stavljajući do znanja da ignoriranje ovih principa vodi u pogreške pri donošenju povijesnih sudova, dok njihovo poznavanje pomaže povjesničaru da otkrije pogreške i korigira ih.

Ibn Haldun smatra da je unutarne značenje povijesti racionalno, teorijsko i kritičko istraživanje o izvorima i uzrocima i on ovaj posao naziva „znanstvenim naporom“. Kako bi praktično primijenio kritički metod u povijesti, Ibn Haldun počinje od kritike povjesničara. On razlikuje dvije skupine historiografa: jednu skupinu čine oni koji su prihvaćeni i poštovani od svih. Njih naziva „čuvenim“ (*fohûl*). Drugu skupinu čine pučki i samozvani povjesničari, oponašatelji i oni koji reduciraju povijest. Ove dvije skupine posve su razdvojene kada je o historiografskom metodu riječ. Ibn Haldun istraživače povijesti s obzirom na metod koji primjenjuju dijeli na dvije grupe: jednu grupu naziva „kritičarima“ (*nâqed*). To su oni koji promišljaju o izvoru, prirodi i uzrocima povijesnih zbivanja i o njihovim generalnim specifičnostima. Drugu grupu naziva „tupavcima“ (*koudan*). To su oni koji sakupljaju povijesne informacije, ne upuštajući se u prirodu i uzroke povijesnih zbivanja. Ibn Haldun decidno navodi dvanaest primjera zbog kojih povjesničari zapadaju u greške. U većini njih on kritizira vjerovatnoću zbivanja događaja, ili kritizira izvor iz kojeg je prenesen događaj. Prvih devet primjera odnosi se na drevnu povijest, na životopise i porijeklo velikih islamskih vojskovođa. Navodeći ove primjere, Ibn Haldun želi staviti do znanja da se povijest može ustrojiti kao jedan sistem ako se pristupi kritičkoj i odmjerenoj analizi zbivanja koja su se odigrala u različitim vremenima. Ibn Haldun nastoji kroz ove primjere svoju kritiku samih izvora preusmjeriti na kritiku njihova sadržaja. Vijesti koje je Ibn Haldun izabrao bilježi jedan ili svega nekoliko relevantnih izvora koji su po njegovu mišljenju vjerodostojni i na koje se on veoma mnogo poziva. Na osnovu ovoga Ibn Haldun želi pokazati zašto i kako su neki izvori u prenošenju vijesti izgubili ispravnu orijentaciju i na koji način takvi izvori trebaju biti korišteni od strane povjesničara koji primjenjuje kritički metod. U svojim primjerima Ibn Haldun se

poziva na izvještaje koje su istaknuti povjesničari prihvatili i zabilježili bez ikakva uvjeta što je, zapravo, rezultat njihove neobaviještenosti o unutarnjem aspektu povijesti. Na temelju ovoga svi raniji povjesničari zapali su u greške s tom razlikom što su znameniti povjesničari, generalno uzev, bili uspješniji, a njihove greške bile su rezultat omaške ili lapsus linguae, dok su povjesničari bez ikakvih kriterija ove pogreške jednostavno „kopirali“ i širili ih dalje. Druga grupa povjesničara i valjane i neispravne vijesti stavljala je u isti rang te ih stoga Ibn Haldun spominje samo grupno, a ne poimenično i uopće ne polemizira s njima. S druge strane, Ibn Haldun analizira greške velikih povjesničara, kakav je Tabari ili Mas'udi, ili mufessira kao Musalabi (preminuo 427. po H. / 1035.), ili Zamahšari (preminuo 538. po H. / 1144.); ili filozofa teologije kao Bakalani (preminuo 427. / 1013.) i nastoji rasvijetliti problem, promišljajući o razlozima zapadanja u grešku. Ibn Haldun je kroz navođenje ovih primjera pokazao da, ukoliko povjesničar nema saznanja o unutarnjim aspektima povijesti, on ne može ispravno pojmiti izvanjske vijesti, niti razlučiti ispravnu od neispravne vijesti.

Pitanje vjerovatnoće dešavanja jednog događaja i otkrivanje grešaka i proturječnosti u nekim događajima na osnovu komparativne metode predstavlja temeljnu karakteristiku kritičkog metoda povijesti. Povjesničar nikada ne smije biti „zaplašen“ imenom i glasovitošću prenosioca vijesti. Stječe se dojam da ono što Karl Popper naziva kritičkim racionalizmom ili kritikom bez milosti, s ciljem opovrgavanja treba biti suština zadaće koja stoji pred povjesničarem koji primjenjuje kritički metod. Ukoliko vijest ili izvještaj uspješno prođe kroz sito kategorične i kritike bez milosti, i kada se rasvijetle unutarnji i vanjski aspekti, tek tada se može govoriti o njenoj pouzdanosti.

Forma povijesne misli islamskog perioda, generalno uzev, predstavlja iznalaženje puta za izlazak iz ćorsokaka dvostrukog ponavljanja tradicije i za njezino obnavljanje na racionalističkim temeljima. Put izlaska iz ovoga vodi stazom moderne i utemeljenjem nove filozofske misli. Međutim, Ibn Haldun, uprkos predodžbi o nužnosti jednog nacrtu o teoriji dekadencije islamske civilizacije, nije mogao ozbiljnije elaborirati uvjete promjene stanja u korijenu. On, također, nije mogao pojmiti nužnost novutemeljene znanosti o društvu (*‘omrān*), niti nužnost revidiranja stajališta o generalno datim temeljima, niti je logiku utemeljenja posmatrao nezavisno od sfere rezultata. Najveći problem Ibn Haldunove *Mokaddame* jeste razumijevanje njegove teorije o raciu i

njegovoj povezanosti s teorijom racionalizma islamskoga perioda stoga što formiranje novoutemeljene znanosti o društvu iziskuje reviziju mišljenja u teorijskim temeljima. Poimanje Ibn Halduna čvrsto se temeljilo na njegovu razumijevanju religioznosti, što je zatvaralo put svakom obliku revizije stajališta u temeljima. Ibn Haldun, kada se radi o božanskim pitanjima, slijedeći prethodnike, ograničava put svakom uplivu racionalnih temelja jer po njegovu mišljenju vlastiti pristup u ovakvoj vrsti pitanja vodi jedino u zabludjelost i sferu uobrazilje. U svojoj *Mokaddami* Ibn Haldun kaže: „U svom vjerovanju i djelovanju slijedi ono što ti je naredio sveti Zakonodavac jer je Njemu više stalo do tvoje sreće i On ti može priskrbiti veću korist nego ti samom sebi. Ibn Haldun je slijedio vanjštinu šerijatskih odredbi i smatrao je neispravnom svaku vrstu revizije u temeljima. Kao imam Gazali, i Ibn Haldun slijeđenje filozofske znanosti smatrao je beskorisnim po muslimane.

Ovo je jedno proturječno pitanje u Ibn Haldunovu djelu. Ibn Haldun je prije više od 600 godina, držeći predavanje studentima egipatskog univeziteta El-Azhar, potcrtao važnost usmjeravanja pažnje na društvene fenomene i institucije, te također ukazao na nužnost posmatranja povijesno-društvenih promjena. On na način jednog istinskog intelektualca ulaže racionalne napore u cilju razumijevanja povijesti; okušava se u kritici povijesti i muslimanskih povjesničara; uspostavlja temelj društvenim znanostima, ali i poziva muslimane da manje slijede grčke racionalne znanosti, i filozofiju općenito. Ibn Haldun u *Mokaddami* u jednoj veličanstvenoj formi poseže za kritikom slabih povijesnih predaja, ali ni sam u nekim slučajevima, budući privržen arapskoj misli, ne uspijeva svoje stajalište i kritički metod na pravi način primijeniti u povijesnim izučavanjima. Ali, to niukoliko ne umanjuje veličinu i značaj Ibn Haldunova stajališta. Bez ozbiljne revizije *Mokaddame* i promišljanja o uzrocima muslimanske dekadencije teško da se može dosegnuti kritičko stajalište povijesti.

Ibn Haldun and the science of history

Summary

This paper treats Ibn Haldun's standpoint on the science of history. Ibn Haldun, an Andalusian-Tunisian thinker (1332-1406), is one of the most prolific thinkers in history and a founder of modern sociology. In the preface to his paper *Ketāb al-'abar* or *Events*, for the first time, he critically analyzes the history and society. His scientific efforts resulted in redefining the science of history and founding the science of sociology. He made great efforts to overcome an intellectual-philosophical stalemate of the Islamic civilization as well as establish a new tradition in historiography and studying social communities. However, his thoughts did not offer a scientific solution to the aforementioned stalemate and it drew attention of Western thinkers. Despite the fact that he detected the problem in the comprehension of history, Ibn Haldun did not manage to leave a reflective tradition of Muslim societies.

Key words: history, Islamic civilization, criticism, philosophy of history

Izvori

- Ebn Xaldūn, 'Abdorrahmān, *Moqaddame Ebn Xaldūn*, tarğome-ye Mohammad Parvīn Gonābādī, Tehrān, 1366.
- Iv Lacoste, *Ġahānbīni-ye Ebn Xaldūn*, tarğome-ye Mahdī Mozafarī, Tehrān, 1354.
- Rosenthal, Franz, *Tārīx-e tārīxnegārī dar eslām*, tarğome-ye Seyyedollāh Āzād, I, Tehrān, 1365.
- Tabarī, Mohammad ebn Ġarīr, *Tārīx-e Tabarī*, tarğome-ye Abolqāsem Pāyende, Tehrān, 1345.
- Mas'ūdī, Abolhasan 'Alī ben Hosein, *Morūġ al-zahab va ma'āden al-ġouhar*, tarğome-ye Abolqāsem Pāyende, Tehrān, 1366.
- Mahdī, Mohsen, *Falsafe-ye tārīx-e Ebn Xaldūn* tarğome-ye Maġīd Mas'ūdī, Tehrān, 1352.
- Nasrī, Albert, *Bardāšt va gozīde-ī az Moqaddame Ebn Xaldūn*, tarğome-ye Mohammad 'Alī Šeīx, Tehrān, 1363.
- Walsh, *Moqaddame-ī bar falsafe-ye tārīx*, tarğome-ye Ziyāoddīn 'Alāyī Tabātabāyī, Tehrān, 1363.
- M. Talbi, *Ibn Khaldun*, vol. III, 1986.